

miş olduğundan kurtuldu. Osmanlı geleneğinde ilmiye sınıfında en ağır ceza sürgün iken IV. Murad'ın ilk defa bu kuralı çiğneyerek önce bir kadıyı, sonra da bir şeyhülislâmı idam ettirmesi çeşitli huzursuzluklara sebep oldu. İdam kararında, şeyhülislâmın askerini ayaklanması sırasındaki tutumunun ve özellikle IV. Murad'ın kardeşlerini öldürmeyeceğine dair verdiği söze asker adına kefil olmasının da etkili olduğu söylenmiştir.

Bilgili ve gayretli bir kimse olan Ahîzâde Hüseyin Efendinin devrin siyasî olaylarının devamlı içerisinde bulunması, yıpranmasına sebep olmuştur. Tarihçi Solakzâde, padişahın temayülüne uygun fetvalar verdiğini belirtmekte, sigara konusundaki fetvasını buna misal göstermekte ve Hüseyin Efendi'yi tenkit etmektedir. Ahîzâde, Fatih'te Çukur Medrese adıyla bilinen bir medrese inşa ettirmiş, ayrıca Balat'ta bir kiliseyi camiye çevirerek buraya çeşitli gelirler tahsis etmiştir. Aynı zamanda şair olan Hüseyin Efendi şiirde Hüdâî mahlasını kullanmıştır. Kâtip Çelebi bazı eserlere hâşiyeler yazdığını söylemekte fakat isim belirtmemektedir (bk. *Fezleke*, II, 162).

BİBLİYOGRAFYA :

Atâî, *Zeyl-i Şakâik*, İstanbul 1268, s. 755-757; Kâtip Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1287, II, 160-162; Solakzâde, *Târih*, İstanbul 1297, s. 753; Naimâ, *Târih*, İstanbul 1281-83, III, 191-196; *Devhatü'l-meşâiyih maa zeyl*, s. 48-50; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmî*, I, 128; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 446-449; İ. H. Danişmend, *Kronoloji*, İstanbul 1972, III, 358; Câhid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 332, 561; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 223-224.

MEHMET İPŞİRLİ

AHİZÂDE YÜSUF EFENDİ

(ö. 905/1500)

Tokatlı Hanefî fakihî.

Ahî Çelebi diye de tanınır. Sultan II. Bayezid devri âlimlerinden olup babasının adı Cüneyd'dir. Önce Ahmed Kırîmî'den, daha sonra Sultan Bayezid'in hocası Molla Selâhaddin'den ve Molla Hüsrev'den ders aldı. Sırasıyla Bursa Molla Hüsrev, Edirne Haceriyye (Taşlık), İstanbul Kalenderiyye ve Vezir Mahmud Paşa medreselerine müderris oldu. Daha sonra Bursa Sultaniye Medresesi'ne ve oradan da Semaniye (sahn-ı semân) medreselerinden birine tayin edildi. Bugün Fâtih Camii yakınlarındaki Dârüşşafaka caddesinde bulunan Ahîzâde Camii'ni yaptırıp kitaplarını da oraya vakfeden Ahîzâde Yûsuf Efendi, Sahn Medresesi'nde müderris iken vefat etti ve bu caminin hazîresine defnedildi. Vefat tarihi bazı kaynaklarda 902 (1497) ve 904 (1499) olarak da geçer.

Ahîzâde'nin en önemli eseri *Zahîretü'l-ʿuḡbâ fî şerhi Şadri's-şerʿati'l-ʿuzmâ*'dır. Tâcüşşerîa Mahmûd b. Ahmed'in *Vikâyetü'r-rivâye fî mesâʿili'l-Hidâye* adlı eserine torunu Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullah b. Mes'ûd'un yaptığı şerhin (ki müellifin lakabı olan *Sadrüşşerîa* adıyla tanınmıştır) hâşiyesi olan eser, 891-901 (1486-1496) yılları arasında telif edilmiştir. Birçok kütüphanedeki yazmaları yanında Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'nde müellif hattıyla bir yazması da bulunan (bk. A. Rıza Karabulut, sütun 705) bu eser, *Hâşîye-i Çelebi*

diye de tanınmış olup birkaç defa basılmıştır (Kalkûta 1245; Leknev 1873, 1882, 1304; Lahor 1897; Kanpûr 1878). Ahîzâde'nin nahiv, mantık ve belâgatla ilgili tarifleri şemalarla gösteren *Zûbdetü't-taʿrifât* adlı eseri de Osman Azmî b. Ahmed'in bazı ilâveleriyle basılmıştır (İstanbul 1285, 1308). Ayrıca *Terceme-i Ferâiz-i Sirâciyye*, *Muhtaşaru (Müntehabü) Fetâvâʾi Kâdîhân* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1080; Yozgat, nr. 317), *Taʿlikât alâ Tefsîri'l-Beyzâvî* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 184) adlı henüz basılmamış eserleriyle küfre götüren lafızları açıklayan akaidle ilgili *Hediyyetü'l-mühtedîn (Hidâyetü'l-mehdiyyîn)* adlı matbu (İstanbul 1403/1983) bir risâlesi vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1227, 2021-2022, 2043; Taşköprizâde, *Şakâʾik (Vefeyât içinde)*, Bulak 1299, I, 308-309; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmî*, I, 42; Leknevî, *el-Fevâʾidü'l-behiyye* (nşr. M. Bedreddin Ebû Firâs), Kahire 1324, s. 226-227; *Hediyyetü'l-ʿarifîn*, II, 563; *Osmanlı Müellifleri*, II, 53; Brockelmann, *GAL*, I, 468; II, 293; *Suppl.*, I, 646; II, 318; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IX, 296; Kehlâle, *Muʿcemü'l-muʿellifîn*, Dimaşk 1376-80/1957-61 — Beyrut, ts. (Dâru l-hyâi't-türâsî'l-Arabî), XIII, 286; A. Rıza Karabulut, *Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesindeki Türkçe-Farsça-Arapça Yazmalar Kataloğu*, Kayseri 1982, sütun 705.

HALİT ÜNAL

AHKÂF SÜRESİ

(سورة الاحقاف)

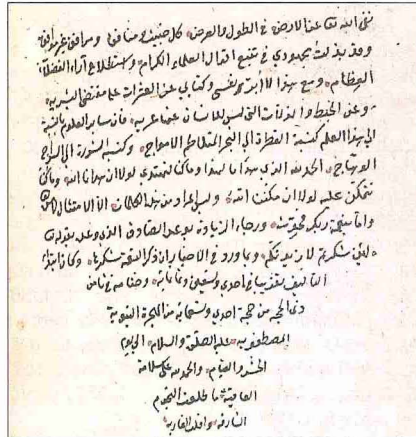
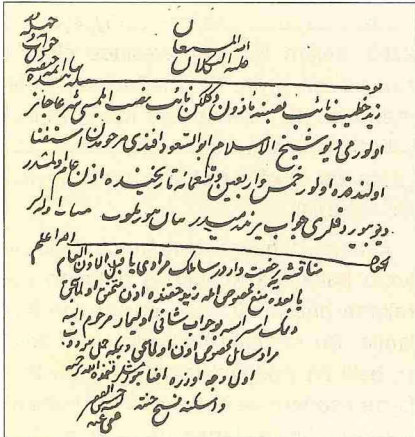
Kur'an-ı Kerim'in kırk altıncı sûresi.

Ahkâf, lugatta "uzun, meyilli ve yüksek kum yığını" mânâsına gelen hıfın çoğulu olup, "eğri bûğrü kum tepeleri" demektir. Kur'an-ı Kerim'de Âd kavmi'nin, Hz. Hüd tarafından imana davet edildikleri sırada yaşadıkları yerin adı olarak geçer. Kaynaklarda bu yerle ilgili farklı bilgiler verilmektedir. Buranın Yemen'in Sihr mıntıkasında denize bakan yüksek kumluk bölge, Arabistan'ın güneyinde Uman ile Mehre arasında bir vadi veya Uman ile Hadramut arasında kalan geniş kum çölü olduğu ileri sürülmüştür. Araplar, umumiyetle yarımadanın güneyindeki kendilerince fazla bilinmeyen kum çölüne bu adı verilerlerdi.

Ahkâf sûresi, adını yirmi birinci âyette geçen ahkâf kelimesinden almıştır; "hâ-mîm" ile başlayan ve Mushaf'ta ardarda dizilmiş bulunan yedi sûrenin so-

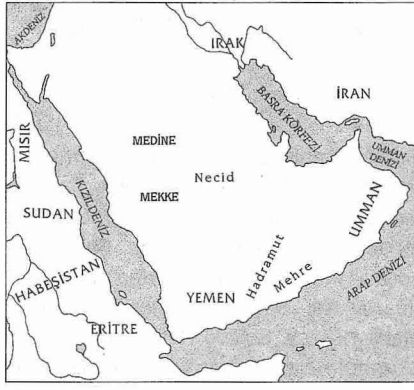
Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin bir fetvası
(*İlmiyye Salnâmesi*, s. 449)

Ahîzâde Yûsuf Efendi'ye ait *Zahîretü'l-ʿuḡbâ*'nın müellif nüshasından son sayfa (Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 430)

nuncusudur. Mekke devrinde Câsiye sûresinden sonra nâzil olmuştur. On, on beş ve otuz beşinci âyetlerinin Medenî olduğu da rivayet edilmiştir. Otuz beş âyettir; sûre evvelindeki "hâ-mîm"i tek başına bir âyet saymayanlara göre ise otuz dört âyettir. Fâsılları nûn (ن) ve mîm (م) harfleridir.

Konusu bakımından kendisinden önceki Câsiye sûresinin devamı mahiyetinde olan Ahkâf sûresindeki âyetleri muhteva yönünden beş grupta mütalaa etmek mümkündür. 1-6. âyetlerde, Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından indirilmiş bir kitap olduğuna işaret edildikten sonra Allah'ın göğü, yeri ve diğer varlıkları belli bir süre içinde ve bir gayeye bağlı olarak yarattığı, bu gerçek apaçık ortadayken Allah'tan başka tanrılar edinmenin mânasızlığı, haklarında akla veya nakle dayalı hiçbir delil bulunmayan, sürekli yakarılsa da kıyame kadar hiçbir karşılık veremeyecek olan putlara tapmanın saçmalığı çarpıcı bir şekilde ortaya konur; bunun ne kötü bir sapıklık olduğuna dikkat çekilir. 7-14. âyetlerde, vahyin gerçekliği ve buna bağlı olarak Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğu, Kur'an'ın şüphe götürmez üstünlüğü, iman davasının haklılığı, müşriklerin bile bile gerçeği kabule yanaşmadıkları anlatılır. 15-20. âyetlerde, imanın iyilik ve ahlâkla, inkârın da kötülük ve ahlâksızlıkla olan ilişkisi konu edilir. Gerçek müminin aile ve sosyal çevresiyle olan iyi münasebetleri üzerinde durulur. Allah'a ve âhiret gününe inanan insanın Allah'ın emrine uyarak O'nun rızasını iyi davranışlarda araması ve iyiliğin her şeyden önce en yakınlarla, özellikle ana ve babaya yapılması gerektiğine işaret edilir. Kendisini büyütmek ve yetiştirmek için birçok sıkıntılara katlanan ana babasına karşı saygılı davranmayan, onların öğütlerini dinlemeyenlerin âhirette azap görecekları ihtar edilir. 21-29. âyetlerde, Mekke müşriklerin Hz. Peygamber'e ve müminlere karşı takındıkları olumsuz tavırdan vazgeçip öğüt almaları için kendilerine Âd kavminin uğradığı âkubet hatırlatılır. Hz. Hüd'un Âd kavmini, putları bırakıp yalnız Allah'a kulluk etmeleri, aksi halde büyük bir felâkete uğrayacaklarını haber vererek uyardığı, buna rağmen onların küfür ve inkârda ısrar ettikleri, Allah'ın da onları, inkâr ve taşkınlıklarının cezası olarak, her şeyi yıkıp yok eden korkunç bir kum fırtınası ile helâk ettiği anlatılır ve aynı âkibete uğ-

Âd kavminin yaşadığı Ahkâf bölgesi

rayan diğer toplumların halinden ibret alınması öğütlenir. Son âyetlerde ise cinlerin de insanlar gibi Hz. Peygamber'in tebliğine uymakla mükellef oldukları ve bu konuda uyarıldıkları belirtilerek Allah'ın davetine uymayanların apaçık bir sapıklık içinde bulunduklarına ve âhirette cezalandırılacaklarına işaret edilir.

Ahkâf sûresinde, Hz. Peygamber'e kavminden gördüğü eza ve cefaya, diğer büyük peygamberler (ülû'l-azm*) gibi katlanması tavsiye edilir. Sûre, küfürün sonunun yakın olduğunu, inananların mutlaka başarıya ulaşacaklarını haber veren âyetlerle sona erer. Bundan sonraki Muhammed sûresinde cihad ve savaşa izin veren âyetlerin bulunması, Mekke müşriklerin uğrayacağı hezimetin eski ümmetlerin helâkinde görüldüğü gibi tabii âfetler sebebiyle değil, ileride güçlenecek olan müslümanların eliyle gerçekleşeceğine işaret sayılır. Bu nokta aynı zamanda bu iki sûre arasındaki münasebeti de gösterir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Bulak 1323-29 — Beyrut 1398/1978, XXVI, 2-25; Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hkf" md.; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut 1376/1957, I, 115-116; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâm-il-Kur'an* (nşr. Ebû İshak İbrâhim), Kahire 1386-87/1966-67, XVI, 178-222; *Lisânü'l-'Arab*, "hkf" md.; Süyûtî, *el-İtkân* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1387/1967, I, 74; Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî*, Bulak 1301 — Beyrut, ts. (Dâru l-hyâi't-türâsî'l-Arabî), VIII, 74-98; *Kâmûsü'l-'alâm*, I, 783; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1982, VI, 4333-4365; Muhammed İsmâil İbrâhim, *Mu'cemü'l-elfâz ve'l-'alâmî'l-Kur'ânîyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikrî'l-Arabî), s. 131; "Ahkâf", *İA*, I, 157; G. Rentz, "al-Ahkâf", *EI²* (İng.), I, 257; a.m.f., "el-Ahkâf", *UDMİ*, II, 44.

EMİN IŞIK

AHKÂM

(الأحكام)

"Karar, yargı; ilim, anlayış" gibi mânalara gelen hüküm kelimesinin çoğul şekli.

Kur'an-ı Kerim'de yalnız tekil şekliyle geçer ve Allah'a, peygamberlere ve diğer insanlara nisbet edilerek kullanılır. Hadislerde ise hem tekil hem de çoğul olarak kullanılmıştır. Hüküm, özel mânada devlet ve hükümetin otoritesini ifade ettiği gibi, bir hâkimin belli bir konuda verdiği karar, iki nesne veya fikir arasında kurulan bağlantı, bir konuya uygulanan mantıkî kazıyye ve daha çok çoğul şekliyle fıkıh, nahiv ve diğer ilimlerde kaide mânalarında kullanılmış olan oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır.

Fıkıh usulü âlimlerine göre hüküm, mükelleflerin filleriyle ilgili ilâhî hitabı, fıkıh âlimlerine göre de bu hitabın eserini ifade eder. Bu mânada ahkâm, teşrî veya teorik hukukun mukabili olarak pozitif hukuku ifade eden *fürû'* ile eş anlamlıdır. İslâm dininin getirdiği kuraların bütününe **ahkâm-ı şer'iyye** denilir. Şer'i hükümler de özelliklerine göre **ahkâm-ı itikâdiyye**, **ahkâm-ı amelîyye** ve **ahkâm-ı ahlâkiyye** gibi kısımlara ayrılır. İtikadî hükümlere, davranışlarla ilgili diğer hükümlere nisbetle temel teşkil etmeleri sebebiyle **ahkâm-ı asliyye**, amelî hükümlere ise itikadî hükümlere nisbetle ikinci planda geldikleri için **ahkâm-ı fer'iyye** de denilmiştir. Amelî hükümler ayrıca kişinin yükümlülüklerini belirleyen hükümler mânasında **ahkâm-ı tekliyye** (ahkâm-ı hamse: vücûb, hurmet, nedb, ibâha, kerâhet) ve bir şeyin diğer bir şeye sebep, şart veya mâni olarak konulması mânasına **ahkâm-ı vaz'iyye** olarak iki kısma ayrılır. Dinî kaynaklara dayanan **ahkâm-ı şer'iyye**ye mukabil, kelâm ilmi çerçevesinde ele alınan ve bir şeyin, bir mefhumun varlık mefhumuyla müsbet veya menfi münasebeti hakkında aklın varabileceği yargılara da **ahkâm-ı akliyye** denir (ayrıca bk. HÜKÜM).

Ahkâm, daha geniş mânada, belli bir konu hakkında konulmuş bulunan kuraların bütününü ifade etmek için kullanılır. Bu tarzdaki kullanılışından dolayı, belli bir konuya dair hükümleri top-layan eserlere ve hatta belli bir konuyla ilgilenen ilim dallarına da ad olmuştur: